

СЛОВО РЕКТОРА

митрополит ЕПІФАНІЙ (Думенко)

Alma mater освіти і науки Східної Європи

*«З Божією поміччю постаравшись, в міру слабих моїх сил,
на кошт мого родинного майна, відновити гімназіум,
[...] щоб у школах не тільки викладались зовнішні науки,
а насамперед доставлялось благочестя, яке повинне вкоренитися
і посятися у ваших молодих серцях, бо без цього всяка мудрість
є глупотою перед Богом, як справедливо вона і називається...»¹
святитель Петро Могила*

У цьому році Київська православна богословська академія урочисто відзначає величний 400-літній ювілей (1615 – 2015) з часу започаткування на основі Києво-Братської школи Богоявленського монастиря. Ця визначна дата святкується як на церковному, так і на державному рівні (згідно з постановою Священного Синоду Української Православної Церкви Київського Патріархату та указом Президента України).

Крім цього, Священний Синод на своєму засіданні від 13 грудня 2014 року (журнал № 33) ухвалив: «Враховуючи, що Київська православна богословська академія Української Православної Церкви Київського Патріархату є спадкоємцем традицій богословської школи Києво-Могилянської академії, та з нагоди ювілею – присвоїти КПБА ім'я святителя Петра Могилы, митрополита Київського, Галицького і всієї Руси»².

Святкування ювілеїв Київської Академії як у минулому, так і в наш час спонукає до вивчення сторінок її історії.

Сьогодні кілька навчальних закладів України вважають себе послідовниками 400-літньої Київської богословської школи, але най-

більше прав на цю спадщину повинні мати Київська православна богословська академія УПЦ Київського Патріархату та Національний університет «Києво-Могилянська академія». Як у минулому в Києво-Могилянській академії та у всіх вищих навчальних закладах Європи вершиною всіх наук було богослів'я, яке йшло після вивчення всіх загальноосвітніх предметів, так і сьогодні цей аспект має надзвичайно важливе значення в контексті нашого майбуття. Однак, коли ми торкнемося сторінок історії, то побачимо, що не тільки ці, але й багато інших вищих навчальних закладів початки своєї історії повинні виводити саме зі стін Києво-Могилянської академії. Чи юристи, чи історики, чи навіть медики та багато інших, зокрема й технічних напрямів освіти, свій початок мали в давній Київській академії. На жаль, у час атеїстичної радянської влади все це було призабуто, й тільки окремі дослідники та професори, які цікавляться справжньою історією свого навчального закладу, про це можуть багато розповісти.

Як відомо, саме Київ, прийнявши віру Христову з рук апостольських, став не тільки колискою хрещення Русі та центром поширення віри Христової по всіх навколишніх землях, а й другим Єрусалимом. Можна однозначно стверджувати про те, що Київ ніколи не прагнув до першості та панування зовнішнього за прикладом «старого», «нового» чи «третього» Риму, а, навпаки, свою місію вбачав у внутрішньому просвіченні народів та наверненні до Бога через навчання та переконання. Завдяки цьому спочатку він став центром слов'янської культури та освіти. Освіті завжди надавалося особливе значення. Школи діяли при храмах і монастирях для благочестивого зростання дітей та юнацтва. При монастирях зосереджувались своєрідні центри письменства, освіти та науки тогочасного суспільства. У Києво-Печерській лаврі, Софіївському, Михайлівському Золотоверхому, Братському та інших чернечих обителях України з часом утворились збірки книг та рукописів з досить широкого кола питань.

Про заснування Братської школи дізнаємося із фундації «про початок монастиря і школи при ньому у дворі пані Галшки Гулевичівни». Тут обґрунтовується це великою потребою в час наступу католицизму та поширення латинських навчальних закладів при відсутності значних українських православних шкіл і друкарень у місті Києві: «Бажаючи народові своєму пожиточною бути і душею страждаючи за нього, пані Галшка Гулевичівна, не про славу свою власну дбаючи чи нагороди, рішення мала двір свій власний з плацом і всім до того двору належним, що неподалік ринку між вулицями до Дніпра ведучими, подарувати для фундації монастиря і школи при ньому, попередньо дозволом чоловіка свого пана Стефана Лозки заручившись та підтримкою і обіцянкою отця Ісаї Копинського

устроїнням монастиря і школи піклування мати неодмінне... Фондуш, як він є, вписаний до книг київських міських, літа Божого тисяча шістсот п'ятнадцятого, місяця жовтня, п'ятнадцятого дня...»³. Варто зазначити, що у своєму фондуші, записаному в актах київського земського суду 15 жовтня 1615 року, благодійниця наголошує, що володіти цим повинні тільки православні⁴.

Тож велична історія Київської академії розпочинається у 1615 р. з утворення Київської братської школи. Першим ректором її став священник Іван Борецький, який багато потрудився для належного впорядкування та забезпечення нововідкритого закладу. Заможна православна дворянка Гальшка Гулевичівна, дружина київського підчашого й мозирського маршалка Стефана Лозки, як ми бачимо, пожертвувала Київській братській школі свою садибу на Подолі із земельною ділянкою, а також кошти на утримання вчителів. Саме у цій садибі й розмістилася братська школа, яка перетворилася пізніше на відому на весь православний світ Києво-Могилянську академію.

Ставши ректором Київського братського училища та настоятелем Воскресенської церкви на Подолі, священник Іван займався перекладом, виправленням і тлумаченням богослужбових книг для видань Києво-Печерської лаври. Підтримував отець Іван і київських друкарів ченців Тимофія Вербицького й Спиридона Соболя. Брав участь у перекладі з грецької на церковнослов'янську та редагуванні «Анфологіону», виданого лаврською друкарнею (1619 р.). У творі «О воспитаніи чад» (1609 р.), ймовірно, написаному священником Іваном Борецьким, наука ставиться понад усе, бо «з неї, як з жродла, все добре походить, і през ню чоловік чоловіком ся находить». Вважав, що саме освіта визначає місце людини в суспільстві й спроможна змінити суспільство. Тому муж благочестя виявляв велику турботу про школу та її учнів: постачав все необхідне для навчання, утримував на свій кошт бідних та сиріт. Кияни шанували ректора і за невтомну благодійницьку та освітню діяльність називали «другим Іоаном Милостивим»⁵.

Хоча й недовго священник Іван очолював Київську братську школу, але вона була піднесена ним на належний рівень, і братство широко розвинуло свою просвітницьку та благодійну діяльність. Уніатський митрополит Йосиф Велямин Рутський впав у відчай щодо долі унії в київських землях, допоки братство не буде знищене. У меморіалі (1618 р.) він писав: «Якщо те братство не буде ліквідоване, то важко очікувати чогось доброго»⁶. Уніатський митрополит мав рацію, тому що з утворенням братської школи всі надії уніатів та католиків через освітні заклади заволодіти душами православних киян, так як це сталося у західноукраїнських та західнобілоруських землях, виявились марними.

Визначною постаттю, яка мала колосальне значення для зміцнення Київського братства та школи при ньому в час переслідувань з боку уніатів та католиків, став гетьман Петро Конашевич-Сагайдачний, який з усім військом Запорозьким (бл. 1620) записався до списку братчиків. Крім цього, саме через наполягання гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного Єрусалимський патріарх Феофан відновив православну ієрархію в Українській Православній Церкві. Митрополитом Київським став перший ректор Київської Братської школи ігумен Свято-Михайлівського Золотоверхого монастиря святитель Іов Борецький.

Швидкому зростанню Київської школи сприяв той факт, що біля її джерел стояли видатні українські духовні письменники, вчені богослови, досвідчені педагоги. В одній із грамот, виданих братству в 1620 р., Єрусалимський патріарх Феофан зазначав, що на нього велике враження справила в Києві школа «наук елліно-слов'янського й латино-польського письма», де «наука через вчителів... щиро показувана»⁷.

Організація майбутньої Києво-Могилянської академії тісно пов'язана зі святителем Петром Могилою та двома культурно-освітніми осередками, що почали діяти до заснування Академії. Це Київське братство, засноване у 1615 р., та Києво-Печерська лавра з архімандритом Єлисеєм Плетенецьким на чолі. Історична заслуга Київського братства полягала в організації Київської братської школи, яка стала основою для створення в майбутньому Києво-Могилянської академії. За рівнем навчання вона не поступалась західноєвропейським університетам, була довгий час першим і єдиним вищим навчальним закладом України, Росії, Білорусі й південних слов'янських країн⁸.

Головною ж заслугою святителя Петра Могили у справі розбудови Київської академії було те, що він зумів надати цій школі масштабу церковно-освітнього та духовного центру, який би до того ж протистояв планам Речі Посполитої запровадження унії та полонізації. Під його ім'ям Київська академія увійшла в історію української богословської науки та духовної освіти (1647 – 1817), а також справила відчутний вплив на Московію впродовж XVII – XVIII ст. в особі кращих своїх представників. Тут формувалась нова високоосвічена, національно свідомо, шляхетна українська інтелектуальна верства, яка сприяла відродженню України і поверненню її в коло вільних держав⁹.

Упродовж всього свого історичного та науково-богословського розвитку були в академії періоди розквіту та падіння. Були періоди реформування та впровадження нових навчальних предметів та курсів. Однак беззаперечним є те, що богословська освіта стала тією основою, на базі якої були створені всі навчальні заклади в Україні

та в інших християнських державах. Яскравим прикладом цього є і слов'яно-греко-латинська академія – перший вищий навчальний заклад Росії, заснований у 1687 році випускником нашої богословської школи Симеоном Полоцьким, – і Київський університет святого Володимира (заснований у 1834 році), професорсько-викладацький колектив якого в переважній більшості складався знову ж із випускників або ж викладачів Київської духовної академії тощо. І це цілком закономірно, бо, як відомо, до початку ХІХ ст. освіта була винятково духовно-релігійна, тобто викладацькі функції освітніх закладів усіх рівнів виконувалися, здебільшого, православним кліром або ж чернецтвом. У ХХ ст., у зв'язку з приходом до влади більшовиків, українська духовна спадщина – богословська наука, освіта, християнська культура – зазнала безпрецедентного нищення¹⁰.

Сьогодні для багатьох очевидна необхідність внутрішнього переосмислення існуючої системи богословської освіти. Для того, щоб наблизитися до розуміння наших потреб, потрібно звертатися до історії, яка є вчителькою життя, адже весь освітній процес в духовних школах побудований на багатовіковому досвіді Церкви.

Сподіваємося, що святкування 400-літнього ювілею Київської православної богословської академії стане приводом до повернення правдивої історії освіти та науки в Україні, для втілення в життя слів святителя Петра Могили, який бачив у освітньому процесі найважливішим саме аспект виховання молоді людини на засадах Христового вчення для досягнення справжньої мудрості, яка не від світу цього.

---

¹ Цит. за: Жуковський А. Петро Могила й питання єдності Церков. – К. : Мистецтво, 1997. – С. 75.

² Журнали засідань Священного Синоду Української Православної Церкви Київського Патріархату від 13 грудня 2014 року під головуванням Святейшого Патріарха Київського і всієї Руси-України Філарета. Журнал № 33 [Електронний ресурс] // Офіційний сайт УПЦ Київського Патріархату. – Режим доступу: <http://www.cerkva.info/uk/synod/5990-synod-13-12-14.html>

³ Цит. за: Кучерук О. «Хронічка мала або опис подій до шкіл Братських Київських». – К. : «Темпора», 2005. – С. 59.

⁴ Асконченский В. Киевъ съ древнейшимъ его училищемъ академією : в 2 ч. – К. : Въ университетской типографіи, 1856. – Ч. 1. – С. 72.

⁵ Дмитрій (Рудюк), митр., Клос В., прот. Києво-Михайлівський Золотоверхий монастир. – К. : [Видавничий відділ Української Православної Церкви Київського Патріархату], 2013. – С. 78 – 79.

⁶ Дмитрій (Рудюк), митр., Клос В., прот. Києво-Михайлівський Золотоверхий... – С. 79.

⁷ Цит. за: Памятники, изданные Временной комиссией для разбора древних актов. – К., 1845. – Т. 2. – С. 6.

⁸ Хижняк З. І. Києво-Могилянська Академія. – вид. 2, перероблене і доповнене. – К. : Вища школа, 1981. – С. 33 – 34.

⁹ Києво-Могилянська Академія в іменах ХVІІ – ХVІІІ ст. : енциклопедичне видання / упрод. З. І. Хижняк ; за ред. В. С. Брюховецького. – К. : Вид. дім «КМ Академія», 2001. – С. 372.

¹⁰ Відтворення втрачених пам'яток : історичний та правовий аспекти // Пам'ятки України. – К., 1994. – Ч. 3 – 6. – С. 134 – 143.